

הרב מאיר ברקוביץ

קם ליה בדרכה מיניה בספק חיוב מיתה ובדין איני יודע אם פרעתיך

ראשי הפרקים

א. ספק חיוב מיתה ותשלומין

1. יישוב דברי המגן אברהם
2. ספק חיוב מיתה – איני יודע אם פרעתיך?

ב. איני יודע אם פרעתיך

1. חזקת חיוב בצרוף ברי ושמה
2. אין ספק מוציא מידי ודאי
3. אמרי בינה – הסכם

ג. בית הלוי – אין ספק מוציא מידי בטוען שמה

ד. סיכום

ה. קובץ שיעורים – שני דינים ב'איני יודע אם פרעתיך'

א. ספק חיוב מיתה ותשלומין

ר' אלחנן בקוב"ש ר"פ אלו נערו דייק מדברי רע"א בדור"ח,¹ שספק חיוב מיתה אינו פוטר מתשלומין ולא אמרינן קם ליה בדרכה מיניה, ע"ש. וציין לרש"י ב"ק לה, א שכתב מבואר בדבריו.

¹ ע"י תוס' ר"פ אלו נערו (ד"ה ועל הכותית), שהקשו על פרש"י דכונת התנא כותית יש לה קנס דקסבר גירי אריות הם. והקשו תוס' דא"כ הוי ליה נכרית ולנכרית אין קנס כמבואר בפ"ק דכתובות (דלגיוורת קטנה אין קנס דילמא תמחה ואזלא ואכלה בגיורתה). ועל כך העיר רע"א דא"כ למה התנא שנה כותית ולא נכרית, ועל כך הוסיף רע"א, וז"ל: "ונראה דהומ"ל דטעמא דנכרית אין לה קנס כיון דקנאים פוגעים בו הו"ל כמו חייבי מיתות ב"ד דקלב"מ וא"כ היה מקום לחלק דזהו רק בנכרית ממש אבל בכותית דאפשר דהרבה מהם נתגירו לש"ש והווי גרים גמורים והבא על הכותית אין קנאים פוגעים בו דשמה היא גיורת גמורה, וא"כ אף אם קמי שמיא גלי דהיא מאותן גירי אריות מ"מ כיון דאנן לא ידעינן ואין קנאים פוגעים בו אינה בכלל חיוב מיתה ולהכי משלם קנס לזה הוצרכו לראיה מפ"ק דפרכינן דלמא אזלה ואכלה בגיורתה אף דהתם עכ"פ עכשיו היא בכלל גיורת ואין קנאים פוגעים בו וא"כ אף אם תגדל ותמחה ותהיה נכרית למפרע מ"מ מגיע לה הקנס דהא לא הוי קלב"מ דבעידן דבא עליה לא היו קנאים פוגעים בו אע"כ דנכרית מצד עצמותה לית לה קנס בלאו טעמא דקלב"מ בזה קשה על הנתניה". נמצא, שלדעת רע"א חיוב מיתה מדין קנאים פוגעים פוטר מממון, וספק חיוב מיתה אינו פוטר

במשנה (ב"ק לד, ב) למדנו, ש"יש חייב על מעשה שורו ופטור על מעשה עצמו". ונתבאר בגמ' כגון פעולת נזקין הכרוכה בחילול שבת, על נזקי שור נחייב ואילו האדם יהיה פטור מצד דין קלב"מ. וז"ל רש"י:

ומנא ידעינן - דלהכי איכוין (דהיינו השור) דאצטריך לאשמועינן מתניי דאע"ג דמריה כי האי גוונא מפטר בתשלומין הוי שור חייב, דאי מסתמא אפי' מריה נמי מיחייב אי לא ידעינן ביה דצריך לאפרו ואין כאן 'יש חייב על מעשה שורו ופטור על מעשה עצמו'.

כאמור, מדברי רש"י עולה, שהמבעיר בשבת, ואין אנו יודעים אם צריך האפר אם לאו (נפ"מ אי חשיב מלאכה הצריכה לגופה) יתחייב לשלם בעד נזק, שעשה באותה הבערה, ולא יחול כאן דין קלב"מ.²

ויש לעיין בתרתי - א) מה גרע חיוב מיתה מספק, מחייבי מיתות שוגגין. ב) מדוע המזיק/נתבע הנ"ל אינו יכול לטעון: 'הממע"ה' ומספק לא נוכל לחייבו בתשלומין?

ועיין קובץ ביאורים ב"ק אות יח, דחייבי מיתות שוגגין פטורין מכח היקש מכה אדם למכה בהמה (כשם שלא חלקת במכה בהמה לחייב כך לא תחלק במכה אדם לפטור) ובספק י"ל דנקיש איפכא: כשם שחלקת במכה בהמה בין ספק לודאי, שכן ספק פטור, כך תחלק במכה אדם בין ספק לודאי.

אף בסברא יש לחלק בין חייבי מיתות שוגגין לספק חיוב מיתה: בחייבי מיתה שוגגין המעשה הוא מעשה המחייב מיתה אלא שהעושה פטור מעונש, אבל בספק חיוב מיתה אין חיוב מיתה כלל. הרשב"ם (ב"ב נב, ב) כתב שדין

ממון מדין קלב"מ. דברי רע"א צ"ב, שכן בפשטות איירי בצינעא ובעל נכרית בצינעא אין דין קנאים פוגעין בו, וכבר העיר כן הדברי יחזקאל כג, ד; עכ"פ למה שתפס שמייירי בפרהסיא, אין לכאורה לומר שמספק אינו נפטר מממון הואיל וחייב המיתה בספק חסר בפרהסיא, דא"כ העיקר חסר מן הספר; ועוד יש להעיר, דנכרית אין לה קנס דחזקתה להיות בעולה. ובענין קלב"מ במיתה כגון קנאים פוגעין, רודף וכד' ע"ע דברי יחזקאל כג, א-ב; פרמ"ג בספרו שושנת העמקים כלל כא; אפיקי ים ב סו"ס מ ועוד ואכמ"ל. עוד יש להעיר, כי אלמלא דברי הדברי יחזקאל והקובץ שיעורים היה ניתן לומר שאין מדברי רע"א ראיה לנדון פטור מממון בספק חיוב מיתה, שכן בחייבי מיתות שוגגין הפטור אינו בגלל הענישה בפועל, כמובן, אלא בעצם מעשה העבירה, ואילו במיתה כקנאין פוגעין אם אין חיוב בפועל ייתכן ואינו מוגדר כמחוייב כלל.

² אך יש שדחו ראיה זו מדברי רש"י. לדינא י"ל, שספק חיוב מיתה אכן פטור מממון, דלא גרע מחייבי מיתות שוגגין, אלא שבהו"א בגמ' עדיין לא ידעו את ההלכה שחייבי מיתות שוגגין פטורים מתשלומין, וס"ל לגמ' כעת, דרק חייבי מיתות מזידין (שיש בהם חיוב מיתה בפועל) נפטרים מממון. (שיעורי הגרש"ש ב"ק סי' ל וסיים 'וכמדומה ששמעתי זאת מפי בעל המחבר סי' שפת הים ז"ל, והדברים נכונים').

ספק נפשות להקל נלמד מפסוק (ושפטו העדה והצילו העדה) ותוסי' הקשו ל"ל קרא, סברא היא, שא"א להרגו מספק ויש שתמצו שקמ"ל קרא שפטור מדין ודאי.³ מעתה אין סיבה כלל לפטרו מתשלומין בכה"ג. אך עדיין יש לעיין במה גרע מחייבי מיתות שוגגין שפטורים – מדין ודאי – מחיוב מיתה.

הפרמ"ג בפתיחה כוללת (או"ח ח"א אות ב)⁴ דן בכך ונימוקו עמו – בחייבי מיתות שוגגין אומרים קלבי"מ כי אילו היו מזידין היו חייבים מיתה, משא"כ בספק לעולם לא יבוא לידי חיוב מיתה (וע"ש רש"י ב"ק הני"ל). ולכן מסתפק הפרמ"ג בדברי המג"א (או"ח רעח, דלא כבנדפס רע"א), שכתב שהטור מסופק אם הלכה כר"י או כר"ש בענין משאצ"ל"ג בשבת ולכן החובל בחבירו בשבת פטור מממון מספק דהממע"ה, ולפרמ"ג אין בכה"ג פטור של קלבי"מ. (וז"ל: "או דלמא לא דמי לשוגגין דאמרינן אלו אתרו ביה פטור הוא הדין שוגג, משא"כ בספק דאי אפשר לו בשום צד חיוב מיתה אפשר דאין פטור מתשלומין").

כדברי רע"א נמצא כבר בהפלאה במקום, וכתב דאין לפטור מקנס מטעם דקנאין פוגעין בו – בבא על הכותית – "כיון דעכ"פ מתנהגין במנהג יהדות (וצ"ב בכונת דבריו, ואולי מרמז לדברי הרמב"ם בהל' איסו"ב, שאין קנאין פוגעין אלא בבא על עכו"ם ולא על גר תושב) וגם מספיקא כיון דנטמעו בהן בנות ישראל".

לסיכום: לדעת ההפלאה ורע"א (להבנת הקוב"ש, ראה הערה 1 בסופה) ספק חיוב מיתה אינו פוטר מתשלומין, לדעת המג"א ספק (לכה"פ ספיקא דדינא) חיוב מיתה פוטר מתשלומין, והפרמ"ג מסופק בדבר. הקוב"ש, כאמור, הביא סיוע לדברי רע"א מדברי רש"י ב"ק לה, א.⁵

1. יישוב דברי המגן אברהם

ביישוב דברי המג"א עם דברי רש"י בב"ק, עיי' בספר בכורי שלמה (השמטות לאו"ח סי' ה בתשובה לגר"ח ברלין), שמחלק בין ספק חיוב מיתה, שלמג"א

³ יש שכתבו שנפ"מ לדין 'כמיתת הבעלים כך מיתת השור' ואכמ"ל.

⁴ הו"ד במנ"ח מ' לו מהדורת מכון ירושלים אות ח ד"ה והר"מ.

⁵ ועיי' תוסי' הרשב"א משנץ כתובות ל, ב ד"ה ואי, דמדבריו עולה, שחלוק הר"ש עם ר"ת בנדון דידן. ר"ת סבור, שחייב ממון והר"ש תמה דהיאך נחייבו ממון, אדרבה נימא הממע"ה. אך ייתכן ונחלקו בענין אחר, בפרט לפי האופן בו הובאו דברי ר"ת בתוסי' הרא"ש, ע"ש.

אינו פוטר מתשלומין, הואיל ובאופן עקרוני יש כאן חיוב ממון וספק על הפטור לא אמרינן אוקי ממונא בחזקת מריה ולהוי אידך הממע"ה, דבאופן דאמרינן קלב"מ, עדיין מהני תפיסה, דהמזיק חייב אלא שמדין קלב"מ אין בי"ד מוציאין ממנו (ולכן חייב לצי"ש), אך מ"מ יש למזיק חזקת 'אינו חייב מיתה' (עפ"י הצ"ח לפסחים יד) וכשנעמידו על חזקה זו שוב אפשר לחייבו ממון, משא"כ בספיקא דדינא, שלא מעמידים בו על החזקה ולכן אין מעמידין אותו בחזקת אינו מחוייב מיתה, לחייבו ממון, ע"ש. ובאופן אחר כתב שם, וכ"כ בשו"ת תורת חסד (מלובלין) חאו"ח סימן נא אות ז, שמחלק בין ספק שנקבע בתלמוד (תיקו וכד') וחשיב כספק שאינו יכול להתברר בשום בי"ד (עד ביאת אליהו) וכן בספק במציאות, שאינו יכול להתברר עוד, י"ל שלא נפטר מתשלומין, לעומת ספק, כגון ספקו של הטור בענין מלאכה שא"צ לגופא, שייתכן ויוכרע ע"י בי"ד ולכן פוטר מתשלומין – מספק, ע"ש.

2. ספק חיוב מיתה – איני יודע אם פרעתיך?

והנה, ביסוד דברי המג"א יש לעיין, האם בספק קלב"מ, שנובע מספק חיוב מיתה יש לומר הממע"ה. במשנה ב"ק קיח שנינו, שהאומר לחבירו גזלתך, הלויטני, הפקדת אצלי ואיני יודע אם החזרת לך חייב לשלם, אבל אם אמר לו איני יודע אם גזלתך וכו' פטור מלשלם ולמסקנת הסוגיא נפסק להלכה בשו"ע חו"מ עה, ט, שהאומר לחבירו מנה הלויטני והלה משיב איני יודע אם הלויטני פטור, אך אם השיב איני יודע אם פרעתיך חייב. לכאורה נידון דידן דמי לאומר איני יודע אם פרעתיך, שכן מעשה מחייב נעשה בודאי (חבל בחבירו) וסיבת/טענת הפטור – המקבילה לכאורה לטענת פרעון, מוטל בספק, ולא כהבנת המג"א שיש לומר בכה"ג הממע"ה.

יעויין קוב"ש ב"ב (דף נב, ב) אות רכג (הנ"ל) בסוף דבריו, שאכן כותב שבספק חיוב מיתה אין לפטור מתשלומין דהוי כאומר א"י אם פרעתיך, וצ"ב כיצד, לדעת המג"א, יש לפטור?

ב. איני יודע אם פרעתיך

אמנם יש לדון בענין זה, דמצינו בפוסקים מספר שיטות לבאור סיבת החיוב באומר א"י אם פרעתיך וכדלהלן:

1. חזקת חיוב בצרוף ברי ושמא

בש"ש (ב,ז) כתב דבאומר א"י אם הליתני, היינו ברי ושמא פטור, דאמרינן אוקי ממונא אחזקתיה, ואילו באומר איני יודע אם פרעתיך ברי ושמא ברי עדיף, כי חזקת החיוב (ההלואה ודאית) מגרעת לחזקת הממון ובכה"ג ברי עדיף.⁶

באופן דומה יש מקום לומר, שבכל ברי ושמא לא מוציאים ממון כי יש חזקת ממון, ועל אף שזו חזקת ממון גרועה, שכן הנתבע טוען שמא, מ"מ אין בכחה של האומדנא, בכך שהתובע טוען טענת ברי, להוציא ממון, אך כשיש חזקת חיוב (איני יודע אם פרעתיך) מהני חזקת החיוב להוציא מטוען שמא, כי טענת השמא מגרעת המוחזקות שלו (לגישה זו מוחזקות תלויה בטענות ויש להאריך עוד בענין זה בעז"ה).

נפ"מ בין שתי הגדרות אלו (ר"ל האם חזקת החיוב מגרעת לחזקת הממון ואז ברי עדיף או שטענת השמא מגרעת לחזקת הממון), כשהתובע והנתבע, טוענים שניהם שמא ומסופקים בפרעון: אם חזקת החיוב מגרעת לחזקת הממון ואז ברי עדיף (ר"ל מבוססים על האומדנא של טענת הברי) וכד א', הרי שבכה"ג, ששניהם טוענים שמא לא יוציא, ואילו לצד ב', שהטוען שמא מוחזקותו חלשה וחזקת חיוב מועילה להוציא, אף כשהתובע טוען שמא יכול להוציא.

ועי' מל"מ (שאלה ד,א), שסובר, שבשמא ושמא ואיני יודע אם פרעתיך חייב (ע"ש היטב באיזה מקרה פטור) והמגיה הביא בשם מהרשד"ם לפטור בכה"ג. וי"ל שנחלקו בגדר הנ"ל.

הרשב"א המצויין במל"מ שם, נמצא בחידושי לגיטין עח,ב. בזרק לו (הלוה למלוה) חובו (ר"ל כסף לפרעון) ואבד וספק אם הכסף היה קרוב למלוה או קרוב ללוה ויש תרי ותרי, נפסק שבתרי ותרי יחלוקו. והקשה הרשב"א – אמאי יחלוקו ה"ז כאומר איני יודע אם פרעתיך? (ומסתמא גם התובע א"י

⁶ הט"ז, נדפס בסו"ס עה נוקט, לכאורה, טעם זה של חזקת חיוב ועי' פתי"ש שם ס"ק כז. ועי' קו"א לשו"ת מהרי"ל דיסקין סימן ג, שהוכיח מלשון הקדמונים (עי' למשל בעל התרומות שער לח ח"ג אות ד, מ.ב.), שירש שטען א"י אם פרע לך אבא פטור דלא הוי ליה למידע, ולכאורה היה להם לומר, שאף דהוי איני יודע אם פרעתיך, הואיל וקיי"ל שעבודא לאו דאורייתא והאפשרות לגבות מיורשים היא משום נעילת דלת וכך תיקנו חכמים, הרי שגבייה מיורשים לעולם הוי כחיוב חדש שחל עליהם בפטירת מורישם ובספק אין לבוא מכח חזקת חיוב, ומכאן מוכח, שהחיוב בטוען איני יודע אם פרעתיך אינו מבוסס על חזקת חיוב.

אם אכן פרעו והמעות היו קרובים למלוה, ושמא י"ל דאף אם יטענו בברי י"ל דלא תועיל טענת ברי כאשר יש תרי ותרי).

נפ"מ נוספת, למל"מ, שכנ"ל מסתמך על אומדנא הנובעת מטענת הברי, זה דוקא בשמא גרוע אך בשמא טוב חסרה האומדנא, וע"ש שכתב כן המל"מ להדיא.⁷

2. אין ספק מוציא מידי ודאי

אופן אחר להגדיר את סיבת החיוב בטוען איני יודע אם פרעתיך נמצא בדברי הרי"ף בסוף ב"ק. ונימוקו – אין ספק מוציא מידי ודאי (ביטוי מושאל מיבמות לח) וכונתו, ספק הפרעון אינו מוציא מידי החיוב הודאי. הש"ך (עה ס"ק כז) אזיל לכאורה בשיטת הרי"ף, אך מצרף תנאי נוסף ואומר שבכה"ג (שיש ספק וודאי), ברי ושמא ברי עדיף ונמצא שלדברי הש"ך סברת הרי"ף מהני רק בברי ושמא אך בשמא ושמא לא נוציא ממון.

עפ"י דבריו חידש הש"ך, שאם ספק הפרעון קדם להלואה עדיין חשיב איני יודע אם פרעתיך ולא כאיני יודע אם נתחייבתי (למרות שבכה"ג אין לכאורה חזקת חיוב) דעדיין יש כאן גדר של אין ספק מוציא מידי ודאי. ואשכחן כה"ג בשומר חפץ לחבירו והחפץ אבד ואח"כ הנפקד הלוח למפקיד. ההלואה ודאית והפרעון ספק, כי לא ידוע אם שווי הפקדון שאבד היה בגובה ההלואה או פחות, והש"ך מחייב כי אין ספק מוציא מידי ודאי ויש ברי ושמא למרות שאין כאן חזקת חיוב כי אם שווי הפקדון כשיעור ההלואה הרי מעולם לא היה חייב למלוה שאיבד את פקדונו.⁸ [נקודת החידוש שבש"ך – החיוב בטוען איני יודע אם פרעתיך אינו תלוי בחזקת חיוב].

3. אמרי בינה – הסכם

באור אחר לגדר החיוב בטוען איני יודע אם פרעתיך נמצא בדברי האמרי בינה (דיני טוען ונטען סי' ד), וז"ל:

אומדנא דמוכח הוא, שזה (המלוה) לא הלוחו שאם יסתפק לו ודמיונו יכזב לו, שאולי פרע לו היה פטור מלשלם וזה יפסיד.

⁷ ובענין זה אי מחייבים לטוען איני יודע אם פרעתיך דוקא בשמא גרוע או לא, עיי' תומים עה ס"ק כב.

⁸ אם כי יש לדון בשאלה כיצד דנים בתביעות הדדיות – קיזוז, דהיינו לראות בתביעה הנגדית טענת פרעון או זה גובה וזה גובה ועיי' קצוה"ח עה, ובנתה"מ עה, וש"י.

כלומר בכל הלואה יש הסכמה פשוטה, שהמלוה זכאי לקבל כספו בחזרה, וספיקות של הלוה – שמודה בהלואה לא יפטרוהו (ייתכן ואפילו כשהתובע טוען טענת שמא, אך דבר זה אינו ברור כה"צ). יסוד דבריו עפ"י חידוש של סי' בשמים ראש, שהדין שמלוה בשטר טוען שטרך בידי מאי בעי והלוה אינו נאמן בטענת פרעון, נובע מאומדנא כנ"ל שהמלוה נאמן בטענתו כל עוד שטרו בידו.⁹

שיטה זו מצמצמת את הדין של איני יודע אם פרעתיך להלואות בלבד, שכן יסוד הדין הוא באומדנא שעל דעת כך הלוהו. בחוב הנוצר בעקבות נזק וכד' אין, כמובן, מקום לטענה זו.¹⁰

מעתה יש לבדוק, האם בנידון דידן – ספק חיוב מיתה – טענת הפטור, לעומת סיבת חיוב ודאית, האם תיכלל בדין איני יודע אם פרעתיך, בהתאם לשיטות הנ"ל:

ראשית – אין בנידון שלנו חזקת חיוב. חזקת חיוב אין ענינה סיבת חיוב ודאית אלא חיוב בפועל, ובדבר זה גופא אנחנו מסופקים, לכן לפי השי"ש ולפי הבאור השני (לעיל), וכן לדעת ה"ט"ז, שהחיוב באומר א"י אם פרעתיך מבוסס על חזקת חיוב אין לחייב בנידון שלנו מטעם איני יודע אם פרעתיך, אלא אמרינן הממע"ה.

כמו כן י"ל לשיטת השי"ך, שהחיוב נובע מ'אין ספק מוציא מידי ודאי' – סברה ששייכת כאן, אך השי"ך דרש טענת ברי ובנידון שלנו התובע אינו טוען ברי (ספק חיוב המיתה הוא ספק הלכתי ואינו תלוי בדעתם כלל).

ברור שהנדון שלנו אינו הלואה ולכן לשיטת האמרי בינה אין בנדון דידן מקום לחיוב מכח 'איני יודע אם פרעתיך'.

ג. בית הלוי – אין ספק מוציא מידי בטוען שמא

אמנם דברי ר' אלחנן יובנו עפ"י שיטה נוספת המובאת בשו"ת בית הלוי (ח"ב סי' מ אות יז) ולדעתו די בסברת 'אין ספק מוציא מידי ודאי' אף ללא טענת

⁹ בניגוד, כמובן, להבנה ה'ירגילה' בגדר טענת שטרך בידי מאי בעי, שיש כאן הוכחה, וכפשטות הלשון, אומר המלוה: אם פרעת מדוע הנחת שטרך בידי? ועי' עוד כבאור זה בדברים המיוחסים לגר"ח או לגר"ז בענין שטרך בידי מאי בעי עפ"י דברי הרמב"ם מלוה ולוה יא,א.

¹⁰ וכן יש לשים לב, שלפי הבשמים ראש טענת שטרך בידי מאי בעי לא שייכת כלפי מעשה בית דין וצ"ע.

ברי. ובאור הדבר, ככל הנראה, שכאשר נוצר חוב ודאי וספק פטור, הספק לא נחשב לספק כלל אף ללא טענת ברי. בית הלוי מסתמך על הש"ך הנ"ל, שס"ל שאף ספק פרעון קודם הלואה חשיב כאיני יודע אם פרעתוך אף שאין בכה"ג חזקת חיוב ואינו מזכיר כלל, שהש"ך מסתמך על צרוף האומדנא של ברי ושמא ולבית הלוי אי"צ טענת ברי. ואם נאמר שכך סובר ר' אלחנן ניתן להבין את דבריו ביחס לספק חיוב מיתה במקום חיוב ממון (לענין קלב"מ).

וכך תובן ראייתו של ר' אלחנן מב"מ מ,ב,ב:

ההוא אפוטרופא דיתמי דזבן להו תורא ליתמי ומסריה לבקרא לא הוו ליה ככי ושיני למיכל ומית אמר רמי בר חמא היכי נדיינו נדיינו דייני להאי דינא נימא ליה לאפוטרופא זיל שלים אמר אנא לבקרא מסרתיה נימא ליה לבקרא זיל שלים אמר אנא בהדי תורי אוקימתיה אוכלא שדאי ליה לא הוה ידעינן דלא אכל מכדי בקרא שומר שכר דיתמי הוא איבעי ליה לעיוני אי איכא פסידא דיתמי הכי נמי והכא במאי עסקינן דליכא פסידא דיתמי דאשכחוהו למריה דתורא ושקול יתמי זוזי מיניה אלא מאן קא טעין מריה דתורא קטעין איבעי ליה לאודוען מאי מודעינן ליה מידע ידע דמקח טעות הוי בספסירא דזבן מהכא ומזבין להכא הלכך מישתבע איהו דלא הוה ידע ומשלם בקרא דמי בשר בזול.

הקשו הרמב"ן והר"ן הרי הבקרא יכול לטעון 'איני יודע אם נתחייבתי', שכן אם הספסירא ידע שאין לבהמה שיניים מעולם לא נתחייבתי. ושניהם תירצו, (לאחר העמדת אוקימתא מקומית) שאין ספק פטור (פשיעתו של הספסירא) פוטרת מחיוב (פשיעת השומר) ודאי.

מכאן מוכיח ר' אלחנן, שבכה"ג אומרים שאין ספק פטור, פוטר מחיוב ודאי.

מקרה זה יובן לפי הש"ך כי הספסר טוען ברי שלא ידע, ויש כאן מצב של אין ספק מוציא מידי ודאי. גם לר' אלחנן אי"ש כי הוא דורש סברת אין ספק מוציא מידי ודאי, ואילו לסוברים, שבעי נמי חזקת חיוב צ"ע, כי בנידון דספסירא אין חזקת חיוב (לא היה זמן, שהיה בו חיוב בפועל)!!

ד. סיכום

שאלתנו האם מקרה בו יש ספק חיוב מיתה פוטר מתשלומין והאם נידון זה שייך לסוגיית איני יודע אם פרעתוך, תלויה בשיטות הנ"ל בגדר החיוב בטוען איני יודע אם פרעתוך. למי שמצריך חזקת חיוב – הכא ליכא חזקה זו. ולאמרי בינה, סברתו שייכת ביחס בין מלוה ולוה בלבד. אך לפי דעה ג' בבית

קלבי"מ בספק חיוב מיתה

הלוי הנ"ל, שאיני יודע אם פרעתיך חייב מסברה, שיאין ספק מוציא מידי ודאי י"ל דה"ה לכאן. (ואפילו לש"ך יש לחלק כי הש"ך דורש צירוף של ברי ושמא וכאן שני הצדדים טוענים שמא).

מעשה י"ל, שהמג"א שטען שי"ל שפטור מתשלומין כי הממע"ה יש לו על מי לסמוך, ור' אלחנן הוא המחדש כאן, בפרט שדבריו תלויים ג"כ במחלוקת המל"מ והרשב"א בטוענים שמא ושמא (מל"מ רפ"ד משאלה ופקדון וכנ"ל)

אמנם ראיית ר' אלחנן מב"מ (ההוא בקרא) עומדת בסתירה לדעות שצריך חזקת חיוב. אך לאמרי בינה לק"מ, כי ייתכן וסברתו, שהמלוה דורש טענה ברורה מהלוה, שייכת גם ביחס לחיובי שומר וצ"ב. [וראה באוצר מפרשי התלמוד שם, שכתבו ביחס לדברי הרמב"ן שיש כאן חזקת חיוב וצל"ב].

ה. קובץ שיעורים – שני דינים ב'איני יודע אם פרעתיך'

דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. שו"ר שר' אלחנן דן בענין זה בכמה מקומות: קוב"ש ח"ב סו"ס ג ובסוף ב"ב ובשני המקומות כותב כך: יש שני יסודות באיני יודע אם פרעתיך (אך לא כבית הלוי שטוען או כך או כך, לר' אלחנן הפירוש הוא ששתי הגישות נכונות, במצבים שונים):

א) חזקת חיוב בתוספת ברי ושמא ובכה"ג אפילו בשמא טוב חייב. (הפרט לגבי טיב השמא נסתר לכאורה מכתובות יב,ב וכפי שטוען בית הלוי).

ב) אין ספק מוציא מידי ודאי.

ואם ישאל השואל – אם קיים טעם ב' למה לי טעם א' טעם ב' נכון רק כשאין ספק לפנינו אך אם יש לפנינו ספק א"א לומר שאין ספק מוציא מידי ודאי, וצריך חזקת חיוב. (וכנ"ל דאין ספק מוציא מידי ודאי פירושו שאין כלל ספק, אך בספק לפנינו א"א לומר דאין כאן ספק), וצ"ב מה ההגדרה של ספק לפנינו. עכ"פ לפנינו שיטה חדשה ביסוד טענת איני יודע אם פרעתיך המורכבת משתי טענות נפרדות ולגישה זו צדק המג"א במש"כ לגבי ספק חיוב מיתה ופטור ממון. והדברים מבוארים בחי' הגרש"ש (ראה לעיל הערה 2) בשם הרשב"א גיטין עה,א, שרק בספק שאינו לפנינו חייב באיני יודע אם פרעתיך, משא"כ בספק לפנינו, ע"ש.